

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ

ПОСЕБНИ ПРОТОКОЛ

о поступању правосудних органа
у заштити малолетних лица од
злостављања и занемаривања

Београд,
јул 2009.

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ

ПОСЕБНИ ПРОТОКОЛ
о поступању правосудних органа
у заштити малолетних лица од
злостављања и занемаривања

Београд,
јул 2009.

РАДНА ГРУПА ЗА ИЗРАДУ ПОСЕБНОГ ПРОТОКОЛА

Ненад Вујић, председник радне групе, Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање, директор
Ивана Марковић, Министарство правде РС, шеф кабинета министра
Јелица Цвејић, Министарство правде РС, саветник
Зорана Делибашић, Окружни суд у Београду, судија
Др Љубомир Прелић, Републичко јавно тужилаштво, заменик тужиоца
Даринка Манић, Републичко јавно тужилаштво, заменик тужиоца
Никола Милошевић, судија Врховног суда Србије у пензији
Др Ивана Стевановић, Центар за права детета, председница
Ранка Вујовић, Републички секретаријат за законодавство, помоћник директора

КОНСУЛТАНТИ

Љубинка Марковић, Окружни суд у Београду, стручни саветник
Катлин Зара Брашић, УНИЦЕФ Србија, руководиоца програма за заштиту деце

ИЗДАВАЧ: Министарство правде Републике Србије

ЗА ИЗДАВАЧА: Снежана Маловић

ISBN 978-86-90950 -2-6

ТИРАЖ: 5.000

ШТАМПА: Цицерио

Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања припремљен је и одштампан у сарадњи и уз финансијску помоћ канцеларије УНИЦЕФ-а у Србији.

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРАВДЕ
Број: 560-01-1/2009-01
Датум: 17. јун 2009.
Београд

Опредељење Министарства правде за израду Посебног протокола о заштити деце од злостављања и занемаривања је израз нашег опредељења да се унапреди област права детета.

Преамбула Повеље о правима детета УН најбоље указује у ком правцу треба ићи када размишљамо о правима и заштити права детета. У њој стоји реченица “Човечанство дугује деци најбоље што има.” Често се поставља питање зашто су – додатно уз људска права – потребни уговори о специјалним правима за децу, када се на права мајке и детета на посебну помоћ и подршку изричито указује у Повељи о људским правима Уједињених нација из 1948. године. Повеља о људским правима посебно истиче “Сва деца, брачна или ванбрачна, уживају исту социјалну заштиту.” Даље, Повеља о људским правима наглашава: “Деца су људи, тако да људска права важе и за децу.”

Пракса, нажалост, показује да су управо недужна деца изложена тешким ситуацијама и судбинама. Деца су суочена са глађу, недостатком медицинске неге, искориштавањем дечијег рада, сексуалним искориштавањем, злостављањем и препуштена сама себи. Сведоци смо да су деца, као најрањивија популација, у великом броју жртве рата, насиља, злостављања, мучења и трговине људима. Зато је међународна заједница и приступила доношењу посебне Конвенције о правима детета.

Права која се признају Конвенцијом о правима детета покривају све аспекте његовог живота – државу, породицу, школу, институције и односе са појединцима. Конвенција истиче, а Република Србија је као потписница Конвенције прихватила, да права детета нису нешто што држава или породица даје детету, већ нешто што деци припада самим рођењем и ова права нико не може да им одузме.

Наша земља је ратификовала Конвенцију о правима детета и тиме преузела обавезу да брине о њеном остварењу, тј. да штити права детета и да унапређује положај деце. Међутим, то није обавеза само државе, већ и појединаца, који кроз свакодневне поступке могу да покажу да признају и поштују права која млади и деца имају.

Конвенција о правима детета у члану 39. прописује обавезу државе да обезбеди све одговарајуће мере за подстицање физичког и психичког опоравка детета које је жртва

неког облика занемаривања, експлоатације, злоупотребе, мучења или неког другог облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања, као и његову социјалну реинтеграцију у средини која подстиче здравље, самопоштовање и достојанство детета. Сви облици насиља, злостављања, злоупотреба или занемаривања, којима се угрожава или нарушава физички, психички или полни интегритет детета, представљају повреду једног од основних људских права које је у Конвенцији подигнуто на ниво принципа, а то је – право на живот, опстанак и развој.

Ради реализације права детета, Влада Републике Србије усвојила је Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања (Закључак Владе 05 Број: 5196/2005 од 25. августа 2005. године). Општим протоколом задужена су министарства у чијој су надлежности послови просвете и спорта, здравља, правде, унутрашњих послова и социјалне политике да посебним протоколима детаљније разраде интерне поступке унутар сваког појединог система, у складу са основним принципима и циљевима Општег протокола.

Уважавајући потребу обезбеђивања несметане и што ефикасније међуресурске сарадње, у складу са Националним планом акције за децу и са основним принципима и смерницама из Општег протокола, Министарство правде формирало је радну групу за израду Посебног протокола о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, који се налази пред нама.

Посебним протоколом дефинисане су ефикасне процедуре у поступању правосудних органа како би се кроз Посебни протокол додатно унапредила сарадња са другим носиоцима јавне власти у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања. Посебни протокол Министарства правде има за циљ унапређење праксе заштите деце и малолетника и даље унапређење заштите права малолетних лица, уз уважавање међународних норми и стандарда.

Министарство правде Републике Србије ће наставити даље да унапређује законску регулативу у области заштите деце од злостављања и занемаривања у сарадњи са домаћим институцијама и међународним организацијама, пре свега са УНИЦЕФ-ом. Да на крају парафразирам Преамбулу Повеље о правима детета УН: „Србија дугује деци све најбоље што има“.

Садржај

I. УВОД	6
1. Садржина појма „малолетно лице”	7
II. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ЦИЉЕВИ ПОСЕБНОГ ПРОТОКОЛА	8
1. Основни принципи Посебног протокола	8
2. Циљеви Посебног протокола	9
3. Сврха Посебног протокола	9
4. Обука и стручно усавршавање за примену Посебног протокола	10
III. ДЕФИНИЦИЈА ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА	10
1. Општа дефиниција злоупотребе малолетних лица	10
2. Физичко злостављање	11
3. Сексуална злоупотреба	11
4. Емоционална злоупотреба	12
5. Занемаривање и немарно поступање	12
6. Експлоатација	12
7. Нека појмовна значења у законодавству Републике Србије	13
IV. ПОСТУПАК ЗАШТИТЕ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА	13
1. Заштита малолетних лица од злостављања и занемаривања која се обезбеђује у грађанском судском поступку	13
2. Заштита малолетних лица од злостављања и занемаривања која се обезбеђује у кривичном судском поступку	21
3. Заштита малолетних лица од злостављања и занемаривања која се обезбеђује у прекршајном судском поступку	24
4. Заштита малолетника од злостављања и занемаривања у установама министарства правде за извршење кривичних санкција изречених овим лицима	24
V. УЧЕСНИЦИ У ПОСТУПКУ ЗАШТИТЕ	24
1. Место и улога јавног тужилаштва	24
2. Однос грађанског и кривичног судског поступка и улога јавног тужилаштва	25
3. Положај јавног тужилаштва у односу на полицију, орган старатељства и суд	26
4. Место и улога органа старатељства	28
VI. СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈА УЧЕСНИКА У ПОСТУПКУ ЗАШТИТЕ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА ОД ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА	30
1. Специјализација у грађанском судском поступку	30
2. Специјализација у кривичном поступку	31
VII. ПОДАЦИ И ЕВИДЕНЦИЈА	32
1. Тајност података и искључење јавности у поступку	32
2. Евиденције	32
Прилог 1 НЕКЕ ПРЕПОРУКЕ ЗА ВОЂЕЊЕ РАЗГОВОРА СА МАЛОЛЕТНИМ ЛИЦЕМ	34
Прилог 2 ПРЕПОРУКЕ ЗА ПРОФЕСИОНАЛЦЕ КОЈИ СПРОВОДЕ ПОСТУПАК ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ИЗРЕЧЕНИХ МАЛОЛЕТНИЦИМА, ОДНОСНО ПРОФЕСИОНАЛЦЕ КОЈИ СПРОВОДЕ ПОСТУПАК ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА ОСУЂЕНИЦИМА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА НА ШТЕТУ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА	35
1. Малолетници и извршење заводских санкција	35
2. Осуђеници за кривична дела на штету малолетних лица	36
Шема: Грађански судски поступак	38
Шема: Кривични поступак 1	39
Шема: Кривични поступак 2	40

I. УВОД

Декларацијом о правима детета коју је Генерална скупштина Уједињених нација усвојила још 20. новембра 1959. године потврђено је да су „детету, с обзиром на његову физичку и менталну незрелост, потребни посебна заштита и брига, укључујући одговарајућу правну заштиту, како пре тако и после рођења”.

Посебна заштита и брига, укључујући одговарајућу правну заштиту, детаљније су разрађени одредбама Конвенције Уједињених нација о правима детета (у даљем тексту: *Конвенција*), коју је донела Генерална скупштина Уједињених нација 20. новембра 1989. године, на свом 44. заседању у Њујорку. Одредбе *Конвенције* односе се, између осталог, на заштиту детета од:

- физичког и менталног насиља, злоупотребе, занемаривања и експлоатације (члан 19);
- економског искоришћавања и обављања сваког посла који би могао да буде опасан или штетан по здравље, физички, душевни, морални или друштвени развој детета (члан 32);
- свих облика сексуалног искоришћавања и злостављања (члан 34);
- отмице, продаје или трговине децом (члан 35);
- свих других облика искоришћавања штетних по било који вид дететове добробити (члан 36);
- нехуманих и понижавајућих поступака и кажњавања (члан 37).

Према члану 1. *Конвенције*, дете је људско биће које није навршило осамнаест година живота ако се, на основу закона који се односи на дете, пунолетство не стиче раније.

Полазећи од тако утврђене дефиниције детета, одредбом члана 39. *Конвенције* одређена је обавеза државе да обезбеди све одговарајуће мере за подстицање физичког и психичког опоравка детета које је жртва неког облика занемаривања, експлоатације, злоупотребе, мучења или неког другог облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања, као и његову социјалну реинтеграцију у средини која подстиче здравље, самопоштовање и достојанство детета.

Сви облици насиља, злостављања, злоупотреба или занемаривања којима се угрожава или нарушава физички, психички или полни интегритет детета представљају повреду једног од основних људских права које је у *Конвенцији* подигнуто на ниво принципа, а то је – **право на живот, опстанак и развој**.

Доношењем *Закона о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета* („Службени лист СФРЈ - Међународни уговори”, број 15/90 и „Службени лист СРЈ - Међународни уговори”, бр. 4/96 и 2/97) наша држава се обавезала да ће предузимати све одговарајуће мере за спречавање злостављања и занемаривања деце као и за обезбеђивање заштите деце од свих облика насиља у породици, институцијама и широј друштвеној средини.

У извршавању обавеза преузетих ратификацијом *Конвенције*, Влада је, 12. фебруара 2004. године, донела *Национални план акције за децу* – стратешки документ којим се дефинише општа политика државе према деци за период до 2015. године. Овим акционим планом

дефинисани су специфични циљеви, међу којима и **успостављање ефикасне, оперативне, мултиресорске мреже за заштиту деце од злостављања, занемаривања, искоришћавања и насиља.**

Ради реализације наведеног циља, на седници Владе од 25. августа 2005. године усвојен је посебан документ – *Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања* (Закључак Владе 05 Број: 5196/2005 од 25. августа 2005. године, у даљем тексту: Општи протокол). Општим протоколом задужена су министарства у чијој су надлежности послови просвете, здравља, правде, унутрашњих послова и социјалне политике да посебним протоколима детаљније разраде интерне поступке унутар сваког појединог система, у складу са основним принципима и циљевима Општег протокола.

Уважавајући потребу обезбеђивања несметане и што ефикасније међуресорске сарадње, у складу са Националним планом акције за децу и са основним принципима и смерницама из Општег протокола, доноси се овај **Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања** (у даљем тексту: Посебни протокол).

Посебним протоколом дефинишу се ефикасне процедуре у поступању правосудних органа и у интензивирању сарадње са другим носиоцима јавне власти у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања. Посебни протокол, такође, пружа оквир за добру праксу и води ка унапређењу заштите права малолетних лица, уважавајући међународне норме и стандарде.

1. Садржина појма „малолетно лице”

Посебни протокол односи се на заштиту **малолетних лица**. С обзиром на термилошке разлике у домаћим и међународним правним актима, на овај начин прихвата се дефиниција детета одређена *Конвенцијом* која садржински обухвата појам малолетног лица дефинисан одредбама релевантних домаћих закона – *Кривичног законика, Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица и Породичног закона*.

Кривични законик под појмом **малолетно лице** подразумева „лице које није навршило осамнаест година”. Поред појма малолетног лица (члан 112. став 10), као јединственог, генеричког појма, *Кривични законик* дефинише и израз „дете” (лице које није навршило четрнаест година, члан 112. став 8), односно „**малолетник**” (лице које је навршило четрнаест година, а није навршило осамнаест година, члан 112. став 9).

Исте дефиниције садржи и *Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица* (чл. 2. и 3).

Породични закон користи изразе „**малолетно дете**” и „**пунолетно дете**” не дефинишући ове појмове. Међутим, пунолетство се према одредбама члана 11. *Породичног закона* стиче са навршених осамнаест година, па се „**дететом**” може сматрати свако људско биће млађе од тог узраста. Пунолетством лице стиче потпуну пословну способност (чл. 11. ПЗ). Потпуна пословна способност може се, пре навршене осамнаесте године, стећи ступањем у брак и

родитељством. У овим случајевима одлуку о стицању потпуне пословне способности доноси суд када су за то испуњени законом прописани услови (члан 11. ст. 2 и 3. ПЗ). Ни у једном ни у другом случају лице не може бити млађе од шеснаест година. С друге стране, лице које је постало пунолетно са навршених осамнаест година задржава статус „**малолетног детета**” ако је због болести или сметњи у психофизичком развоју неспособно да се стара о себи и о заштити својих права и интереса. У том случају, **одлуком суда**, родитељско право не престаје са пунолетством.

Посебни протокол прихвата малолетна лица као грађане са правом на заштиту коју обезбеђује кривично, прекршајно и породично законодавство, у оквиру дужности и одговорности правосудних органа, као носилаца јавне власти у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, па ће се тим термином у овом документу означавати **лице које није навршило 18 година живота**.

II. ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ И ЦИЉЕВИ ПОСЕБНОГ ПРОТОКОЛА

1. Основни принципи Посебног протокола

Посебни протокол је сачињен тако да поштује основне принципе из којих проистичу сви чланови Конвенције уграђени у Национални план акције за децу и Општи протокол:

- недискриминација,
- најбољи интереси,
- право на живот, опстанак и развој,
- право на учешће (партиципацију).

Посебни протокол се односи на сва малолетна лица, без дискриминације, односно без обзира на породични статус, етничко порекло, кривичноправни статус и било које друге социјалне или индивидуалне карактеристике (расу, боју коже, пол, језик, вероисповест, националност, менталне, физичке или друге специфичности) малолетног лица и његове породице или члана породице.

Доношење Посебног протокола треба да доприноси обезбеђивању заштите интегритета и најбољих интереса малолетних лица.

Доношење Посебног протокола треба да доприноси афирмацији права малолетних лица (пружањем свих потребних обавештења) на изражавање сопственог мишљења у свим поступцима (административним и судским) који их се тичу, на начин који одговара узрасту малолетних лица и разумевању ситуације у којој се налазе.

2. Циљеви Посебног протокола

Основни циљеви Посебног протокола јесу:

- да допринесе унапређењу добробити малолетних лица кроз сузбијање злостављања и занемаривања, као и да доследним спровођењем свих законских одредаба умањи ефекте њихове секундарне виктимизације у судским поступцима;
- да допринесе обезбеђивању да све предузете мере, радње, активности и донете одлуке током судских поступка буду у најбољем интересу малолетних лица;
- да допринесе обезбеђивању стручне и ефикасне помоћи правосудних органа осталим носиоцима јавне власти и другим субјектима у процесу заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања;
- да допринесе унапређењу процеса рада правосудних органа у циљу хитног и хуманог поступања према малолетним лицима;
- да допринесе остваривању циљева и смерница *Националног плана акције за децу и Општег протокола*;
- да допринесе остваривању циљева *Националне стратегије за превенцију и заштиту деце од свих облика злостављања, занемаривања, искоришћавања*.

Специфични циљеви Посебног протокола јесу:

- да допринесе успостављању ефикасне и јединствене процедуре која ће осигурати постојање брзог и координираног поступка који штити малолетна лица од даље виктимизације и обезбеђује им одговарајућу помоћ;
- да допринесе остваривању ефикаснијег протока информација између организационих јединица министарства надлежног за правосуђе и правосудних и других државних органа и служби укључених у процес заштите малолетних лица.

3. Сврха Посебног протокола

Користећи основне смернице *Општег протокола*, овај Посебни протокол је фокусиран на специфичне мере и радње овлашћених представника правосудних органа у поступку заштите малолетних лицима од злостављања и занемаривања.

Способност за адекватно реаговање овлашћених представника правосудних органа подразумева:

- обученост за поступање у ситуацијама злостављања и занемаривања малолетних лица (иницијална и редовна стручна обука);
- јасан, недискриминативан став према проблему злостављања и занемаривања малолетних лица;
- примену поступака за спречавање злостављања и занемаривања малолетних лица и њихову заштиту, дефинисаних у даљем тексту овог протокола;
- редовно праћење и процену ефеката предузетих мера, радњи и активности;
- сталну координирану размену информација са другим државним органима и јавним службама укљученим у процес заштите.

4. Обука и стручно усавршавање за примену Посебног протокола

Обука носилаца правосудних функција (судија, јавних тужилаца и заменика јавних тужилаца) и судијских и тужилачких помоћника, кроз организовано стицање и усавршавање теоријских и практичних знања и вештина потребних за самостално, стручно и ефикасно вршење правосудне дужности, прописана је законом.

О стицању посебних знања и стручном усавршавању носилаца правосудних функција и судијских и тужилачких помоћника, генерално, а посебно у области заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања, стара се Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање, у сарадњи са ресорним министарствима, научним установама, стручним и професионалним удружењима и организацијама цивилног друштва.

Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање организује **почетну обуку, редовну (сталну) стручну обуку, провере знања и друге облике додатних стручних усавршавања. Обука и стручно усавршавање за примену Посебног протокола представљају део почетне и редовне стручне обуке Правосудног центра за обуку и стручно усавршавање.**

О обављеном стручном усавршавању и провери знања за примену Посебног протокола Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање води евиденцију и може издати одговарајуће сертификате.

III. ДЕФИНИЦИЈА ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА

Дефиниције злостављања и занемаривања малолетних лица садржане у Посебном протоколу проистичу из *Општег протокола* и у складу су са дефиницијама усвојеним на Консултацији о спречавању злоупотребе деце у Светској здравственој организацији (у даљем тексту: СЗО) у Женеви, 1999. године, које је прихватило и Међународно удружење за превенцију злоупотребе и занемаривања деце (ISPCAN) у документу *Интерсекторски приступ злостављању деце* (2003).

1. Општа дефиниција злоупотребе малолетних лица

Злоупотреба или злостављање малолетних лица обухвата све облике физичког и/или емоционалног злостављања, сексуалну злоупотребу, занемаривање или немаран поступак, као и комерцијалну или другу експлоатацију, што доводи до стварног или потенцијалног нарушавања здравља малолетних лица, њиховог преживљавања, развоја или достојанства у оквиру односа који укључује одговорност, поверење или моћ (СЗО, 1999).

2. Физичко злостављање

Физичко злостављање малолетних лица је оно које доводи до стварног или потенцијалног телесног повређивања малолетних лица, услед чињења или нечињења, за које се разумно може сматрати да спада у домен контроле од стране родитеља или особе која је у положају да има одговорност, моћ или поверење у односу на малолетно лице, при чему треба правити разлику између злостављања и ненамерне озледе, односно физичких знакова и симптома који подражавају намерно озлеђивање, али су, у ствари, последица или су потпомогнути органским стањима од којих малолетно лице пати. Акти злостављања могу бити једнократни или више пута понављани.

Примери физичког злостављања су: ударање, шутирање, тресење, дављење, бацање, тровање, паљење, посипање врућом водом или излагање малолетног лица деловању вреле паре и сл. У физичко злостављање спада и намерно изазивање болести или симптома болести код малолетних лица од стране родитеља, усвојитеља, старатеља или друге одрасле особе која је одговорна за малолетно лице.

3. Сексуална злоупотреба

Сексуална злоупотреба малолетних лица подразумева укључивање ових лица у сексуални однос који она не схватају у потпуности, са којим нису сагласна или за који нису развојно дорасла и нису у стању да се са њим сагласе (у складу са важећим законодавством сваки сексуални однос са лицем које није навршило четрнаест година, чак и ако га је оно иницирало или на њега добровољно пристало, законом је инкриминисан као кривично дело, осим када између овог лица и учиниоца не постоји значајнија разлика у њиховој душевној и телесној зрелости).

Сексуална злоупотреба малолетних лица испољава се као однос између ових лица и одрасле особе или другог малолетног лица које се, због свог узраста или развоја, налази у положају који му даје одговорност, поверење или моћ, где испољена активност има за циљ да пружи уживање или задовољи потребе друге особе.

Сексуалном злоупотребом малолетних лица сматра се и:

- навођење или приморавање малолетних лица на учешће у сексуалном односу, било да се ради о контактном (нпр. сексуални однос, сексуално додиривање и сл.) или неконтактном (нпр. излагање погледу, војеризам, егзибиционизам и сл.);
- експлоататорско коришћење малолетних лица за проституцију, порнографију или друге незаконите сексуалне радње.

Не сматра се сексуалном злоупотребом понашање у виду истраживања сопственог тела које одговара узрасту малолетног лица када се, посебно код адолесцената, истражују сопствено тело и сексуалност на начин који не подразумева активности између малолетног лица и одрасле особе.

4. Емоционална злоупотреба

Емоционална злоупотреба обухвата пропуштање да се обезбеди развојно прикладна, подржавајућа средина, укључујући и доступност примарне фигуре / фигуре привржености, како би малолетна лица могла развити стабилне емоционалне и социјалне способности које одговарају њиховим личним потенцијалима. Емоционална злоупотреба обухвата и поступке којима се врши омаловажавање, понижававање, игнорисање, оцрњивање, окривљавање без разлога, којима се прети, застрашује, ограничава кретање малолетних лица, врши дискриминација, исмејава или се упражњавају други облици нефизичког, непријатељског или одбацујућег поступања.

Емоционална злоупотреба подразумева однос примарног пружаоца или пружалаца и малолетног лица којим се овом лицу наноси стварна штета, односно који може потенцијално бити штетан по њега. Овај вид понашања обухвата развојно неприкладне, недовољне или недоследне односе са малолетним лицима, а укључује и излагање збуњујућим или трауматским догађајима и околностима (нпр. породичног насиља), употребу ових лица за испуњавање психолошких потреба пружаоца неге и заштите, активно „поткупљивање”, као и пропуштање да се унапређује њихова социјална адаптација, укључујући изолацију.

5. Занемаривање и немарно поступање

Занемаривање представља пропуштање пружаоца неге и заштите – родитеља, усвојитеља или старатеља, односно друге особе која је преузела родитељску одговорност или обавезу да негује малолетно лице, чак и током краћег времена (нпр. бебиситер) – да обезбеди његов развој у свим областима: здравља, образовања, емоционалног развоја, исхране, смештаја и безбедних животних услова, а у оквиру разумно расположивих средстава породице или пружаоца неге, што изазива или може, са великом вероватноћом, нарушити здравље малолетног лица или његов физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој. Ово обухвата и пропусте у обављању правилног надзора и заштите малолетних лица од повређивања у оној мери у којој је то изводљиво.

6. Експлоатација

Комерцијална или друга врста експлоатације малолетних лица односи се на коришћење ових лица за рад или за друге активности, а у корист других особа. Ово обухвата рад и проституцију малолетних лица, киднаповање и/или продају у сврхе радне или сексуалне експлоатације, експлоататорско коришћење за порнографске представе и материјале и др. Ове активности имају за последицу нарушавање физичког или менталног здравља, образовања, као и моралног, социјалног и емоционалног развоја малолетних лица.

7. Нека појмовна значења у законодавству Републике Србије

Породични закон предвиђа да је свако дужан да се руководи најбољим интересом детета у свим активностима које се тичу детета; да држава има обавезу да предузима све потребне мере за заштиту детета од занемаривања, од физичког, сексуалног и емоционалног злостављања те од сваке врсте експлоатације; да држава има обавезу да поштује, штити и унапређује права детета.

Закон забрањује насиље у породици. Свако има, у складу са законом, право на заштиту од насиља у породици. Насиље у породици јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице. Насиљем у породици сматра се нарочито: наношење или покушај наношења телесне повреде; изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу; присиљавање на сексуални однос; навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило **четрнаест година** живота или са немоћним лицем; ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима; вређање, дрско, безобзирно и злонамерно понашање.

Кривични законик садржи широку лепезу законских описа кривичних дела на штету малолетних лица. Под кривичним делима „на штету малолетних лица” кривично законодавство Републике Србије подразумева оне групе кривичних дела чији пасивни субјекти могу бити малолетна лица. То су она кривична дела код којих је малолетство конститутивни елемент бића кривичног дела, она код којих је малолетство квалификаторна околност, као и дела чији пасивни субјект може бити малолетно лице.

IV. ПОСТУПАК ЗАШТИТЕ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА

1. Заштита малолетних лица од злостављања и занемаривања која се обезбеђује у грађанском судском поступку

Породичним законом (у даљем тексту: ПЗ) прописане су мере заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања и правила посебног судског (парничног) поступака у оквиру кога се оне остварују. У односу на процесна питања која нису обухваћена наведеним прописом, сходно се примењују одредбе *Закона о парничном поступку* (у даљем тексту: ЗПП).

1.1. Откривање злостављања и занемаривања и покретање поступка

Према ПЗ самостално или истовремено могу бити покренуте: парница за заштиту од насиља у породици, парница за делимично или потпуно лишење родитељског права и парница за заштиту права детета, при чему их могу покренути активно легитимисани субјекти (малолетно лице, родитељ, орган старатељства и јавни тужилац). Поступак у парницама за заштиту права детета односно заштиту од насиља у породици може се водити и као адхезиони (придružени) поступак уз поступак у брачним парницама, матернитетским и патернитетским парницама или уз друге грађанске судске поступке у породичним стварима.

И сам суд (*ex officio*) у породичним споровима је овлашћен да, без постављеног захтева странака, одреди једну или више мера заштите малолетног лица од насиља у породици, као и да одлучи о потпуном или делимичном лишењу родитељског права.

Прва сазнања о постојању сумње на злостављање или занемаривање малолетних лица судија, по правилу, стиче пријемом тужбе (или из података до којих је дошао у вези с неким другим судским поступком). Одређена сазнања, међутим, суд може добити и када малолетно лице, њему блиска особа или установа затраже од суда постављање привременог заступника, у смислу члана 265. ст. 3. ПЗ.

До сазнања да је малолетно лице злостављано или занемаривано суд може доћи:

- 1) **непосредно** - личним опажањем промена уколико се малолетно лице саслушава као странка или сведок (видљиве телесне повреде или понашање које одступа од уобичајеног понашања малолетног лица истог узраста); саслушањем других странака и сведока; на основу изјаве малолетног лица иако није странка или сведок у поступку; саслушањем колизијског старатеља и привременог заступника; из чињеница које је сазнао у другом судском поступку.
- 2) **посредно** – прибављањем, по службеној дужности, извештаја од васпитно-образовне установе, установе социјалне заштите, здравствене установе и органа гоњења уколико у радњама има и елемената кривичног дела или прекршаја, односно самоиницијативним достављањем одговарајућих извештаја од стране наведених установа.

1.2. Стандарди за вођење поступка

Обавеза државе, утврђена ПЗ, али и међународним правним документима, између осталог, јесте и да обезбеди да се грађански судски поступак води тако да се:

- 1) Призна угроженост малолетних лица од злостављања и занемаривања и прилагоде правила поступака да би се поштовале њихове посебне потребе, укључујући њихове посебне потребе као сведока;
- 2) Обавесте малолетна лица о њиховим правима и улози, временском распореду и току поступка у разматрању њихових случајева;
- 3) Допусти да се у поступку у ком су угрожени њихови лични интереси презентирају и размотре гледишта, потребе и преокупације малолетних лица, на начин који је у складу са правилима националног процесног права;

- 4) Обезбеде одговарајуће службе подршке малолетним лицима током читавог судског поступка;
- 5) Заштите, на одговарајући начин, приватност и идентитет малолетног лица и предузму мере у складу са законом како би се избегло ширење информација које би могле довести до њиховог идентификовања;
- 6) Обезбеди, у одговарајућим случајевима, безбедност малолетних лица, као и безбедност њихових породица и сведока који сведоче у њиховом интересу, од застрашивања и одмазде;
- 7) Избегне непотребно одлагање разматрања случајева и извршавања налога или одлука о давању обештећења малолетним лицима.

1.3. Начела поступка

У грађанском судском поступку заштита малолетних лица од злостављања и занемаривања од стране родитеља или лица које је, формално или фактички, преузело одговорност и бригу о њему остварује се у посебном поступку – поступку за заштиту права детета (чл. 263. ПЗ), као и кроз институте лишења родитељског права (чл. 81, 82. и 264. ПЗ) и заштите од насиља у породици (чл. 197, 198. и 284. ПЗ).

Грађански судски поступак чији је циљ доношење одлуке о заштити малолетног лица од злостављања и занемаривања покреће се тужбом.

Реч је о парничном поступку који одликују **нарочита хитност, искључење јавности, тајност података из судских списка, изражено истражно начело, официјелност и ограничена диспозиција странака.**

Суд има велика овлашћења у споровима из породичних односа, у којима се малолетном лицу пружа одговарајућа заштита од злостављања и занемаривања. У тим поступцима, насупрот класичном парничном поступку, начело официјелности има примат над начелом диспозиције странака. Наиме, општа правила парничног контрадикторног поступка почивају на начелу диспозиције и обавезују суд да поступа искључиво у границама тужбеног захтева. Субјективно право, које се штити у поступку странкама омогућава да располажу како предметом спора, тако и чињеничном грађом. Истражно начело примењује се само када суд утврди да странке иду за тим да располажу захтевом који је противан принудним прописима, обичајима и моралу друштва.

Насупрот томе, у породичним споровима суд је овлашћен да и без постављеног захтева странака, уколико применом истражног начела (члан 205. ПЗ) утврди да је малолетно лице злостављано или занемаривано, по службеној дужности, одреди једну или више мера заштите од насиља у породици. Такође, зависно од околности, суд може, и без постављеног захтева странака, да одлучи и о потпуном или делимичном лишењу родитељског права, а ако се определи за лишење родитељског права, може наложити издвајање малолетног лица из породице и његово стављање под заштиту органа старатељства.

Међутим, и у брачном спору у коме одлучује о вршењу родитељског права, у спору о материнству и очинству и другим споровима у вези са породичним односима, суд може одлучити о потпуном или делимичном лишењу родитељског права и одредити једну или више мера заштите од насиља у породици иако странка која је покренула спор није поставила такав тужбени захтев (чл. 226. ст. 2. и 3. чл. 260. ст. 2. и 3. и чл. 273. ПЗ).

Поступак у спору за лишење родитељског права и у спору за заштиту од насиља у породици, као и поступак у спору за заштиту права детета воде се, по правилу, као самостални судски поступци, које покрећу активно легитимисани субјекти: малолетно лице, родитељ, орган старатељства и јавни тужилац (чл. 263. и 285. ПЗ). Дозвољено је, наравно, спајање поступака, односно ови поступци могу се водити као адхезиони (придружени) поступци уз поступак у брачним парницама, матернитетским и патернитетским парницама или уз друге грађанске судске поступке у породичним стварима које покрећу за то овлашћена лица.

Сви ови поступци су **нарочито хитни** (чл. 269. и 285. ПЗ).

1.4. Докази

Било да се ради о непосредном или посредном сазнању, до битних чињеница суд долази извођењем доказа на главној расправи, а доказна средства су: увиђај, исправе, вештачење, саслушање сведока и странака и стручни налаз и мишљење установе за посредовање у породичним односима (чл. 220. до 265. ЗПП, у вези са чл. 205. и 270. ПЗ).

Битне чињенице које суд мора утврдити да би одредио адекватне мере заштите, између осталог, јесу:

- 1) радње извршења;
- 2) врста, тежина и учесталост;
- 3) последице које малолетно лице трпи и њихов утицај на даљи психофизички развој;
- 4) психолошки статус малолетног лица, родитеља и члана породице ако други члан породице врши насиље;
- 5) социјални и економски услови у којима малолетно лице живи;
- 6) потребе малолетног лица на емотивном, васпитном и образовном плану, односно да ли други родитељ или члан породице може да их задовољи;
- 7) мишљење малолетног лица, ако је то у његовом најбољем интересу.

1.5. Положај малолетног лица у грађанском судском поступку

Малолетно лице се у грађанском судском поступку може јавити:

- 1) као странка,
- 2) као сведок,
- 3) као лице о чијем се праву одлучује (а нема положај странке).

1.5.1. Малолетно лице као странка

Када се малолетно лице јавља као странка у поступцима за заштиту права детета и у спору за вршење, односно лишење родитељског права, прва дужност суда је **да утврди да ли је малолетно лице способно да формира своје мишљење.**

Да ли је малолетно лице способно да формира мишљење суд оцењује имајући у виду његов узраст, развојне способности и сл.

Ради утврђивања ове способности суд је дужан да прибави мишљење органа старатељства и школског психолога (уколико је дете школског узраста), односно породичног саветовалишта или друге установе специјализоване за посредовање у породичним односима.

Оцена суда о способностима малолетног лица да изрази своје мишљење може се нападати само жалбом на пресуду.

Заступање малолетног лица које је странка у поступку:

- Уколико је малолетно лице легитимисано да буде странка у поступку, оно има право да буде заступано од стране својих родитеља, као законских заступника;
- У случају колизије интереса малолетног лица и интереса његових родитеља, малолетно лице има право да тражи од органа старатељства, односно суда, постављање колизијског старатеља, односно привременог заступника;
- Ово право малолетно лице може да оствари само или преко другог лица или установе ако је навршило **десет година** живота и ако је способно за расуђивање (члан 265 ПЗ). У осталим случајевима, привременог заступника може поставити суд по службеној дужности ако оцени да малолетно није заступано на одговарајући начин.

Уколико су интереси малолетног лица и његовог законског заступника супротни, суд ће поставити привременог заступника и о томе обавестити орган старатељства. Ако суд не постави привременог заступника, дужан је да о потреби посебног заступања малолетног лица обавести орган старатељства који ће му постави колизијског старатеља по службеној дужности.

Када судски поступак покреће орган старатељства као активно легитимисана странка, он је у обавези да претходно размотри потребу, односно да постави малолетном лицу привременог старатеља који ће малолетно лице заступати у том поступку. Дужност особе која је одређена да у судском поступку заступа малолетно лице (независна правна репрезентација), без обзира да ли је постављена од суда или органа старатељства, јесте да се стара да малолетно лице (уколико је способно да формира сопствено мишљење) благовремено добије сва обавештења у вези са покренутим поступком, да му пружи објашњења која се тичу могућих последица аката које предузима те да пренесе суду његово мишљење ако малолетно лице није непосредно изразило мишљење пред судом (осим ако би то било очигледно у супротности са најбољим интересом малолетног лица).

Суд је, такође, дужан да малолетном лицу обезбеди пуно и активно учешће у поступку, при чему је законом посебно прописано (чл. 65. ст. 6. и чл. 266. ПЗ) да суд мишљење малолетног лица утврђује у сарадњи са школским психологом, односно органом старатељства, породичним саветовалиштем или другом установом специјализованом за посредовање у породичним односима, и то у присуству лица које оно само изабере, на начин и на месту који одговарају његовом узрасту и зрелости.

1.5.2. Малолетно лице као сведок

Малолетно лице се као сведок може појавити и у грађанском судском поступку у којем се одлучује или не одлучује о његовим правима. Положај малолетног лица тада је исти као и одраслог лица које се појављује као сведок. Међутим, у погледу техника испитивања малолетног лица, у грађанском судском поступку треба применити правила кривичноправне заштите малолетних лица.

- Малолетно лице је субјект, а не објект права и суд је дужан да му омогући да изнесе исказ, јер се одлучује о његовим правима (праву на живот, здравље, правилан развој, образовање и др.);
- Суд мора да води рачуна да се ради о посебно осетљивом и рањивом људском бићу, с обзиром на узраст, пол, животну искуство, здравствено стање и чињеницу да је често привржено члану породице који га злоставља и занемарује;
- Психолошка припрема малолетног лица пре извођења доказа од стране стручног лица је неопходан предуслов да се доказ квалитетно изведе, да се психофизички статус малолетног лица, уколико постоји процена ризика, не угрози. Тиме се, истовремено, спречава „институционално злостављање“ малолетног лица, односно да се оно саслушава више пута;
- Малолетно лице се мора ослободити свесно или несвесно наметнутог осећања кривице да је узрок понашања родитеља или другог члана породице, да је оно искључиви кривац и да ће својим исказом отежати њихов положај у поступку;
- Саслушање малолетног лица обавља се уз помоћ психолога, педагога или другог стручног лица, односно стручних служби за посредовање у породичним односима.

Препоруке за вођење разговора са малолетним лицем у грађанском судском поступку дате су у прилогу овог Посебног протокола (Прилог број 1).

Такође, **требало би прихватити као правни стандард одредбе** кривично-процесних закона о:

- саслушању малолетног лица преко видео линка, у простору који је за то најподобнији по савету дечијег психолога или другог стручног лица;
- коришћењу једностраних огледала, ако се саслушава у просторијама државних органа који за то имају техничке могућности;
- забрани суочавања са лицем против кога се води поступак, ако се малолетно лице налази у посебном душевном стању због врсте, тежине и трајања злостављања и занемаривања у дужем временском периоду.

1.5.3. Поступци у којима се одлучује о праву малолетног лица, а оно нема положај странке

Малолетно лице нема положај странке у парници у свим оним ситуацијама када је парницу против насилника покренуо неко други (ненасилни родитељ, орган старатељства или јавни тужилац). Малолетно лице нема положај странке ни у судским споровима из породичних односа у којима се одлучује о правима пунолетних чланова породице, чак ни када се у тим споровима истовремено одлучује и о његовим правима (нпр. брачни спор, спор међу одраслима о заштити од породичног насиља).

У парници за заштиту од насиља у породици и парници за лишење родитељског права малолетно лице је странка само када поступак покрену оно само или у његово име законски заступник.

1.5.4. Изражавање мишљења малолетног лица

Породични закон обавезује суд и све остале државне органе да, у свим поступцима у којима се одлучује о правима малолетног лица, његовом мишљењу посвете дужну пажњу.

Право да изрази своје мишљење у тим поступцима има малолетно лице **независно од узраста**.

Дете старије од десет година има право да своје мишљење непосредно изрази.

Мишљење малолетног лица суд прибавља у сарадњи са школским психологом, односно органом старатељства, породичним саветовалиштем или другом установом специјализованом за посредовање у породичним односима, а у присуству лица које малолетно лице само изабере (члан 65. ПЗ).

Дужност је суда да и малолетном лицу **које није навршило десет година живота** омогући да на примерен начин изрази своје мишљење и да том мишљењу посвети дужну пажњу, у складу са његовим узрастом и зрелошћу. О валидности прибављеног мишљења обавезно треба прибавити оцену и мишљење органа старатељства.

Мишљење малолетног лица изражава се, по правилу, у присуству пунолетног лица које је малолетно лице самостално изабрало и у које има поверење. Одрасла особа у коју малолетно лице има поверење не мора бити члан породице. Малолетно лице може мишљење да изрази и у присуству професора или било које друге одрасле особе.

Дужност суда је да утврди да ли је малолетно лице, с обзиром на своје психофизичке карактеристике, способно да формира сопствено мишљење и да га слободно изрази, и да ли је то у његовом најбољем интересу.

Уколико су испуњени ови услови, суд је дужан да малолетном лицу пружи сва потребна обавештења, с тим што су привремени заступник и колизијски старатељ дужни и да му дају објашњења могућих последица радњи које они предузимају.

Право малолетног лица на изражавање мишљења у току судског и управног поступка прокламовано је као опште право. Начелно, то значи да сва малолетна лица имају исти приступ поступцима и једнаке могућности да своје мишљење изразе. Када малолетно лице са сметњама у развоју остварује право на непосредно изражавање мишљења у грађанским судским и управним поступцима, наши прописи упућују да у том случају могу бити коришћене услуге тумача за глувонему децу. Процесни закони, међутим, не познају друге врсте помоћи, као што су учила или друга техничка средства.

Услуге тумача користе се када се поступак води на језику који није матерњи језик малолетног лица.

1.5.5. Када малолетно лице нема право да изрази своје мишљење

Малолетно лице се, према одредбама ПЗ, фактички лишава права да изрази своје мишљење увек када суд, односно колизијски старатељ или привремени заступник процене да је изражавање мишљења малолетног лица у супротности са његовим најбољим интересом (чл. 266. и 267. ПЗ). При том, није предвиђено правно средство којим може да се издејствује контрола овакве одлуке у току поступка пред првостепеним судом.

Одлука првостепеног суда којом се малолетном лицу ускраћује право да изрази мишљење може се побијати **само жалбом против првостепене пресуде којом је одлучено о главној ствари, па стога мора бити образложена**. Првостепени суд је дужан да у образложењу пресуде изложи доказе на основу којих је утврдио да је изражавање мишљења малолетног лица супротно његовом најбољем интересу, јер се ради о чињенично-правном закључку који је, ради заштите најбољег интереса малолетног лица, подложен преиспитивању у другостепеном поступку, по службеној дужности.

1.6. Најбољи интереси малолетног лица

Суд је у обавези да доношењем одлуке малолетном лицу обезбеди такву заштиту и бригу која је неопходна за његову добробит, узимајући у обзир права и обавезе његових родитеља, законских старатеља или других лица која су правно одговорна за малолетно лице.

Суд ће најбоље интересе малолетног лица утврдити узимајући у обзир следеће елементе процене:

- Карактеристике малолетног лица (узраст, пол, порекло, сметње у развоју, избеглиштво, поремећај у социјалном понашању и друге сродне околности);
- Безбедност малолетног лица / ризик од повреде или оштећења;
- Жеље и осећања малолетног лица (с обзиром на узраст и разумевање/зрелост);
- Потребе малолетног лица (физичке, емоционалне, здравствене, васпитне, потребе у вези са становањем, исхраном, одевањем...);
- Способност родитеља / друге особе да задовољи утврђене потребе малолетног лица;
- Ресурсе који се могу употребити за обезбеђење подстицајних услова раста и развоја;
- Очекиване утицаје евентуалних промена околности на малолетно лице;
- Време потребно за прилагођавање на нову средину или за отклањање последица лишавања, односно злостављања и занемаривања.

1.7. Приступ жалбеним поступцима

Малолетно лице је легитимисано да изјави жалбу само ако је у поступку било странка.

Када малолетно лице има парничну способност, оно може жалбу поднети самостално, а када нема, то може да учини преко законског заступника.

2. Заштита малолетних лица од злостављања и занемаривања која се обезбеђује у кривичном судском поступку

2.1. Откривање злостављања и занемаривања и покретање поступка

Кривични поступак покреће се по захтеву овлашћеног тужиоца.

Кривична пријава подноси се надлежном јавном тужиоцу, а по кривичним пријавама којима се пријављује злостављање и занемаривање малолетних лица поступају јавни тужиоци основних, виших или апелационих јавних тужилаштва, који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица.

Кривичну пријаву, по одредбама *Законика о кривичном поступку* (у даљем тексту: ЗКП), за кривична дела за које се гоњење предузима по службеној дужност, дужни су да поднесу сви државни органи, органи територијалне аутономије, органи локалне самоуправе, јавна предузећа и установе, као и да предузму мере да би се сачували трагови кривичних дела, предмети на којима је и помоћу којих је кривично дело извршено и други докази.

Поред кривичноправних норми, и одредбама ПЗ утврђено је право и дужност свих дечијих, здравствених и образовних установа, установа социјалне заштите, правосудних и других државних органа, удружења и грађана да обавесте јавног тужиоца о потреби предузимања мера за заштиту права малолетних лица.

Јавни тужилац је овлашћен да поступак покрене не само када је кривична пријава поднета већ увек када до њега допре глас да је извршено кривично дело које се гони по службеној дужности, па сходно томе, и у случају када сазна да је учињено злостављање и занемаривање малолетног лица.

Пријаве за све облике злостављања и занемаривања малолетних лица у јавном тужилаштву се узимају у рад приоритетно, а хитност доношења одлука и предузимање свих потребних мера се подразумева.

У почетној фази поступка заштите малолетних лица посебну пажњу потребно је обратити на:

- Препознавање случајева злостављања и запуштања, као најтежег облика занемаривања;
- Поступање у складу са одредбама ЗКП од момента пријема кривичне пријаве или од момента када је до јавног тужиоца допро глас о основаности сумње да је учињено злостављање или запуштање малолетног лица;
- Процену ризика, стања и потреба малолетника и његове породице, нарочито када је пријава поднета јавном тужиоцу на записник;
- Координирање осталих учесника у процесу ради потпуног сагледавања ризика и стања те предузимања одговарајућих мера у циљу заштите.

2.2. Стандарди за вођење поступка

Кривични поступак за кривична дела из члана 150. *Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица* (у даљем тексту: ЗМ) је **хитан** (члан 157.).

Саслушање малолетног лица **обавља се уз помоћ психолога, педагога или другог стручног лица**, а ако се као сведок саслушава малолетно лице које је оштећено кривичним делом наведеним у члану 150. овог закона, саслушање се може спровести највише два пута, а само изузетно више пута уколико је то неопходно ради остваривање сврхе кривичног поступка уз обавезу судије да посебно води рачуна о заштити личности малолетног лица (члан 152. ст. 1-2. ЗМ).

Оштећено малолетно лице свој исказ може да да у другој просторији која је техничким средствима за пренос слике и звука повезана са судницом (члан 152. ст. 3. ЗМ). Малолетна лица, као сведоци-оштећени, могу се саслушати и у свом стану, односно у овлашћеној установи / организацији, стручно оспособљеној за испитивање малолетног лица, уз могућност употребе техничких средстава за пренос слике и звука (члан 152. ст. 4. ЗМ). Примена техничких средстава за пренос слике и звука могућа је и приликом саслушања посебно осетљивог сведока (посебно осетљиви сведоци су сведоци за које орган који води поступак утврди да су с обзиром на свој узраст, животно искуство, начин живота, пол, здравствено стање и сл. посебно осетљиви и да би саслушање у просторијама органа који води поступак могло имати штетне последице по њихово физичко и психичко стање). Такође, посебно осетљив сведок може се саслушати у свом стану или на другом месту на коме се налази, односно могу се применити сва друга правила саслушања посебно осетљивих сведока предвиђена кривичнопроцесним законодавством (члан 110. ЗКП).

Забрањено је вршити суочавање између малолетног лица сведока-оштећеног и окривљеног, ако се као сведок саслушава малолетно лице које је услед природе кривичног дела, последица или других околности посебно осетљиво, односно налази се у посебно тешком душевном стању (члан 153. ЗМ).

Малолетно лице као оштећено **мора имати пуномоћника** од првог саслушања окривљеног (члан 154. ст. 1. ЗМ).

2.3. Учешће малолетних лица у кривичном поступку

Право на активно учешће у поступку малолетника према којем је покренут кривични поступак за учињено кривично дело је значајно и широко постављено. Разлози су свакако у календарском узрасту изнад **четрнаест година** живота, али и посебном статусу који им је ЗМ дао. У складу са ЗМ, они активно учествују у свим фазама поступка и питани су да слободно саопште своје мишљење о ономе што им се ставља на терет, могућим посебним мерама – да прихвате или одбију васпитни налог одн. васпитне налоге, па чак и да учествују у избору васпитног налога, да слободно изразе своје мишљење о избору кривичних санкција, да током извршења кривичних санкција подносе захтеве за обуставу или измену истих, да у сваком тренутку лично могу изразити неслагање са свим предлозима, налазима и мишљењима других учесника поступка (представника органа старатељства, вештака, тужиоца, суда, представника заводских установа).

Иако је законски обезбеђено њихово учешће, суд и тужилаштво су у обавези да кроз одређене радње остваре **предуслове за адекватно учешће малолетног лица у судском поступку**, било да се оно појављује као учинилац кривичног дела, оштећени (односно оштећени који се саслушава као сведок) или сведок.

Ово се у првом реду односи на:

1. Хитно поступање и доношење одлука које омогућавају физичку, психичку и социјалну безбедност малолетног лица;
2. Заштиту малолетног лица од могуће медијске (зло)употребе;
3. Примерено и правовремено информисање малолетног лица о свим релевантним чињеницама (практична примена ове одреднице значи да ће судија – јавни тужилац непосредно или преко помоћног субјекта испитивања (психолога, педагога, специјалног педагога, социјалног радника и др.) одређеног од стране судије или јавног тужиоца, малолетном лицу већ при првом контакту на примерен начин објаснити разлоге испитивања, његов положај и права, као и значај његовог учешћа у поступку и начин на који се у сваком делу поступка може лично или преко заступника обратити суду / тужилаштву);
4. Радње у правцу оснаживања малолетног лица да изрази аутентично мишљење и вољу (стварање атмосфере поверења, заинтересованости и безбедности);
5. Постапање представника правосудног система са малолетним лицем које мора бити обазриво, уз пуно поштовање његове личности, уважавање календарског узраста и специфичности развојног периода у којем се налази, као и његових посебних индивидуалних особености;
6. Чињеницу да се малолетно лице увек саслушава у присуству родитеља, усвојиоца или стараоца, осим уколико суд не одлучи друкчије;
7. Обавезу заступника или бранилаца малолетног лица да заступају његов најбољи интерес (уколико суд утврди супротно, мора предузети мере у правцу заштите интереса малолетног лица);
8. Неопходност укључивања поменутих помоћних субјеката испитивања када се малолетно лице појављује као посебно осетљиви сведок или оштећени;
9. Коришћење посебне технике, саслушање путем аудио и видео линка (кад год је малолетно лице оштећено у складу са одредбом 150. ЗМ или посебно осетљиви сведок у складу са одредбом 110. ЗКП);
10. Саслушање малолетног лица, посебно малолетног лица млађег од четрнаест година, у за њега природном амбијенту кад год је то могуће или за тим постоји потреба.

3. Заштита малолетних лица од злостављања и занемаривања која се обезбеђује у прекршајном судском поступку

Уколико није другачије прописано *Законом о прекршајима*, у прекршајном поступку заштита малолетних лица од злостављања и занемаривања пружа се сходном применом одредаба ЗМ (чл. 270. ЗП).

4. Заштита малолетника од злостављања и занемаривања у установама министарства правде за извршење кривичних санкција изречених овим лицима

Малолетник који сматра да је лишен одређених права или да су му она повређена, као и да су учињене друге незаконитости или неправилности у току извршења заводске васпитне мере или казне малолетничког затвора, има право заштите у складу са чланом 97. ЗМ, односно у складу са одредбама Правилника о кућном реду васпитно-поправног дома у Крушевцу и Правилника о кућном реду казнено-поправног завода у Ваљеву.

Одредбе садржане у Посебном протоколу сходно се примењују од стране Управе за извршење заводских санкција у казнено-поправним заводима, односно васпитно-поправном дому.

Препоруке за професионалце који спроводе извршење кривичних санкција изречених малолетницима, односно професионалце који спроводе извршење казне затвора за осуђенике за кривична дела на штету малолетних лица дате су у прилогу овог протокола (Прилог број 2).

V. УЧЕСНИЦИ У ПОСТУПКУ ЗАШТИТЕ

1. Место и улога јавног тужилаштва

1. Основна улога јавног тужилаштва

Јавно тужилаштво је самостални државни орган који гони учиниоце кривичних дела и других кажњивих дела и предузима мере за заштиту уставности и законитости.

У предметима заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања општи законски основ за поступање јавних тужилаца представљају *Кривични законик* (у даљем тексту: КЗ), као битан материјалноправни основ, и ЗКП.

У КЗ прописане су бројне материјалноправне одредбе којима се даје законски опис кривичних дела на штету малолетних лица. Регистар ових понашања је шири од набрајања законских описа појединих кривичних дела, наведених у одредби члана 150. став 1. ЗМ.

Сарадњу са осталим учесницима у процесу заштите малолетних лица јавно тужилаштво остварује на основу своје законом дефинисане улоге и овлашћења, а према *Закону о јавном тужилаштву*, ЗКП, ЗМ и ПЗ.

Иницијатива јавних тужилаца односно заменика који поступају у овој врсти предмета у пракси, извесно, шири скалу нормативе која ће бити примењивана, тако да ће поступајући тужиоци, сагласно својој специјализацији, у будућности преузимати све више улогу заштитника оштећених малолетних лица од разних врста злостављања и занемаривања, а то ће, потом, послужити као емпиријска основа за дограђивање њихове улоге и даље стручно усавршавање у овој специфичној процесној улози.

2. Однос грађанског и кривичног судског поступка и улога јавног тужилаштва

Покретање кривичног поступка, у својству органа гоњења, класични је израз јавнотужилачке функције.

У ширем смислу, поступање јавних тужилаца и на терену откривања кривичних дела такође представља вид репресивног деловања, али по интенцији законодавца и по пракси, репресивни поступци имају и своју секундарно превентивну (тј. генералну) и индивидуално превентивну функцију и дејство.

У овим поступцима сви органи, па и јавни тужилац, имају у виду интерес малолетних лица, тј. оштећеног малолетног лица и перспективе његовог даљег развоја, социјализације, опоравка, а нарочито кроз радње и поступке који свде на минимум секундарну виктимизацију, што представља битну разлику у односу на уобичајене кривичне поступке.

На превентивном плану, јавна тужилаштва ће поступати у грађанском поступку, подношењем тужбе за поништење признања очинства, тужбом ради заштите права детета, тужбом ради лишења родитељског права, тужбом ради поништења усвојења, тужбом ради одређивања мера заштите од насиља у породици, а овим грађанскоправним иницијативама свакако претходи процена о злостављању или занемаривању малолетног лица, али таква која не мора да садржи нужне елементе кривичног дела или прекршаја.

Јавни тужилац је, као и орган старатељства, у грађанском судском поступку странка по дужности.

Докази прикупљени у кривичном поступку, који би се истовремено користили у грађанском поступку, убрзали би ток поступка и смањили трошкове. Уколико би се кривични поступак правноснажно завршио осуђујућом пресудом пре грађанског поступка, у грађанском поступку би преостало само да се одреде заштитне мере (чл. 13. ЗПП).

Парнични суд би о вођењу поступка за заштиту малолетног лица од злостављања и занемаривања увек требало да обавести јавног тужиоца, па и када нема елемената кривичног дела које се гони по службеној дужности (положај јавног тужиоца у том случају дефинисан је одредбом члана 207. ЗПП). За учествовање јавног тужиоца у том случају није потребан пристанак странака

између којих се води поступак, а суд је дужан да надлежном јавном тужиоцу доставља позиве за рочишта, поднеске са доказним предлозима и одлуке против којих је дозвољен правни лек.

Начело непосредности прописује да се докази изводе непосредно пред судом. Ради заштите малолетног лица, било би целисходно да веће које поступа у грађанском поступку затражи сагласност странака да се докази изведени у кривичном поступку који није правноснажно завршен осуђујућом пресудом не изводе поново, већ да се прочитају на главној расправи. Тиме би странкама била дата могућност да сва спорна питања расправе пред судом, па се незадовољна странка не би могла позивати на битну повреду одредаба парничног поступка из члана 361. ст. 2. тач. 7. ЗПП, која води укидању пресуде.

3. Положај јавног тужилаштва у односу на полицију, орган старатељства и суд

У сложеном и осетљивом поступку заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања учествују и јавни тужиоци у границама своје надлежности, поред других установа, органа и појединаца из различитих области, чија надлежност такође предвиђа учешће у овом поступку.

У циљу постизања ефикасне заштите малолетних лица потребно је да између јавног тужилаштва и осталих субјеката који учествују у поступку заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања постоји тесна и стална сарадња, а предуслов за такву сарадњу су законом дефинисане улоге сваког учесника.

Поступање јавних тужилаца у поступцима заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања може бити репресивно и превентивно.

Приликом поступања јавних тужилаца у предметима заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања, битна је ефикасност, што је повезано са препознавањем пропуста или доказних радњи, уз трајно вођење рачуна о примарним интересима оштећеног малолетног лица.

Јавни тужиоци специјализовани за поступање у овој врсти материје блиско сарађују са центрима за социјални рад, представницима министарстава унутрашњих послова, правде, просвете и другим установама и организацијама чија је уска надлежност брига о породици и младима.

Део превентивног деловања подразумеваће и укључивање специјализованих тужилачких кадрова у обиласке школа ради упознавања малолетних лица и њиховог упознавања са ризицима и последицама које носе одређена друштвено неприхватљива понашања, попут насиља, поседовања и коришћења оружја, злоупотреба психоактивних супстанци итд.

Утицај на медије, са профилисањем одређених тема из ове области без сензационалистичке интонације, такође је вид деловања јавног тужилаштва и то кроз активну, креативну и друштвено целисходну сарадњу и смислу генералне превенције.

3.1. Положај јавног тужилаштва у односу на полицију

Када је кривична пријава којом се пријављује злостављање или запуштање малолетног лица поднета полицији, она ће о том одмах обавестити надлежног јавног тужиоца и консултовати са њим које је радње потребно хитно предузети. Полицијски службеници ће поступити на исти начин када кривична пријава није поднета, а на основу оперативних сазнања постоји основана сумња да је учињено кривично дело злостављања или запуштање малолетног лица.

Полицијски службеници ће открити и обезбедити трагове кривичног дела и предмете који могу послужити као доказ, прикупиће сва обавештења која би могла бити од користи за успешно вођење кривичног поступка те ће их, како хитност поступка то захтева, одмах доставити надлежном јавном тужиоцу.

Јавни тужилац ће, ако из саме пријаве не може оценити да ли су вероватни (довољни) наводи пријаве за постојање основане сумње да је извршено кривично дело, захтевати од полиције да прикупи потребна обавештења и предузме друге мере ради откривања кривичног дела и учиниоца.

Јавни тужилац може увек захтевати од полицијских службеника да га обавесте о предузетим мерама и они су дужни да му без одлагања одговоре.

Непосредно по сазнању да је учињено кривично дело злостављања или запуштања малолетног лица, надлежни тужилац, поред консултација са представницима полиције, обавиће, по потреби, и друге врсте консултација. Ово зато да би се избегло исхитрено реаговање уколико кривично дело није учињено, односно да се не би превидало које све радње треба неодложно предузети. **Процес консултација не сме да утиче на хитност поступања.**

3.2. Положај јавног тужилаштва у односу на орган старатељства

Истовремено треба извршити консултације са стручњацима у органу старатељства, те од њих прикупити податке о малолетном лицу и породици. Осим података којим располажу, јавни тужилац од органа старатељства, здравствених, образовних и других установа у оквиру њихове надлежности може захтевати прикупљање додатних података о оштећеном малолетном лицу.

Циљ ових консултација је да се прибаве додатни подаци о малолетном лицу и његовој породици ради заједничке, правилне процене ризика од злостављања и запуштања и предузимања одговарајућих мера.

Све прикупљене доказе о злостављању или запуштању малолетних лица, када процени да постоји основана сумња да је учињено кривично дело, јавни тужилац ће доставити суду уз захтев за спровођење истраге са предлогом да се према осумњиченом одреди притвор уколико за то постоје законом предвиђени разлози.

Приликом поступања јавних тужилаца у предметима кривичноправне и породичноправне заштите малолетних лица од злостављања и занемаривања, јавни тужилац ће блиско сарађивати са представницима полиције, органа старатељства, образовним, здравственим и другим

установама, односно судом, а у циљу препознавања случајева злостављања и занемаривања малолетних лица и њихове ефикасне заштите, уз стално вођење рачуна о примарним интересима оштећеног малолетног лица.

3.3. Улога истражног судије у поступку кривичноправне заштите малолетних лица

Истрага је фаза претходног поступка, коју спроводи суд, а на захтев овлашћеног јавног тужиоца против одређеног лица за које постоји основана сумња да је учинило кривично дело на штету малолетног лица.

Циљ истраге је прикупљање доказа и података који оформљују одлуку да ли ће се подићи оптужница или обуставити поступак против одређеног лица за које постоји основана сумња да је учинило кривично дело на штету малолетног лица. Циљ истраге је, такође, прикупљање доказа за које постоји опасност да се неће моћи поновити на главном претресу или би њихово извођење било отежано, као и других доказа који могу бити од користи за поступак, а чије се извођење, с обзиром на околности случаја, показује целисходним (чл. 241. ЗКП).

4. Место и улога органа старатељства

У складу са *Општим протоколом*, ако резултати почетне процене укажу да постоји потреба за заштитом малолетног лица од злостављања или занемаривања у центру за социјални рад, по правилу се сазива конференција за планирање услуга и мера заштите малолетног лица од злостављања и занемаривања (у даљем тексту: конференција случаја). Конференцију случаја заказује водитељ случаја (стручно лице центра за социјални рад), осим уколико није друкчије договорено. Пожељно је да конференцији случаја присуствује специјализовани тужилац који се на њу обавезно позива. У случају његовог изостанка доставља му се записник.

Судија коме је предмет додељен у рад не може да учествује у конференцији случаја.

4.1. Положај органа старатељства у грађанском судском поступку

Орган старатељства у споровима за заштиту малолетних лица од злостављања и занемаривања има, пре свега, положај странке по дужности. Он је овлашћен да, у најбољем интересу малолетног лица, поднесе тужбу за заштиту права детета, за вршење, односно лишење родитељског права и за заштиту од насиља у породици (чл. 263. и 284. ПЗ).

Када није странка у поступку, може имати положај колизијског старатеља, када је то законом прописано (чл. 265. ПЗ).

Посебна улога органа старатељства прописана је одредбама чл. 270. и 286. ПЗ. То је улога **специфичног вештака**, али и улога **помоћног истражног органа**.

У свим споровима у којима одлучује о правима малолетних лица, суд може затражити налаз и стручно мишљење службе за посредовање у породичним односима. Орган старатељства врши и ове послове, па се судови прво обраћају органу старатељства према месту пребивалишта странака.

Према закону, када орган старатељства није покренуо поступак у спору за заштиту од насиља у породици, суд може затражити од органа старатељства да пружи помоћ у прибављању потребних доказа и да изнесе своје мишљење о сврсисходности тражене мере.

Улога органа старатељства је специфична јер, иако нема положај судског вештака на кога се примењују одредбе ЗПП, орган старатељства суду треба да достави стручни налаз и мишљење из области о којима суд нема потребна стручна знања. Само потпун и јасан стручни налаз ове службе, уз поштовање других законских одредаба, омогућава суду поштовање, пре свега, начела утврђивања најбољег интереса малолетних лица, начела нарочите хитности поступка, а потом и начела официјелности.

Непотпун стручни налаз или мишљење које противречи налазу, који нису поуздан основ за закључак суда о постојању разлога за примену заштитних мера, успоравају поступак, али суд овај недостатак може предупредити, односно отклонити, тако што ће органу старатељства одредити јасан задатак и смернице за рад, јер суд управља поступком (чл. 299. ЗПП), а чињеничну грађу утврђује применом истражног начела (утврђује све битне чињенице по службеној дужности, чл. 205 ПЗ).

Суд преко органа старатељства мора да утврди следеће битне чињенице:

- Да ли је малолетно лице угрожено (независно од тога да ли је злостављање или занемаривање последица сукоба у породици, неповољног здравственог, социјалног или економског положаја породице или других околности које ометају његов правилан развој)?
- Који се ризици по малолетно лице могу идентификовати још у фази почетне процене?
- Које мере се могу употребити да се малолетно лице заштити у оквиру породице?
- Има ли основа за разумну сумњу да постоји озбиљна опасност од оштећења здравља или даљег развоја малолетног лица?

У току поступка за заштиту права детета и вршење родитељског права, као и независно од тих поступака, орган старатељства овлашћен је да изриче **мере корективног надзора** прописане чланом 80. ПЗ. Он је, тако, овлашћен да родитеље упозори на недостатке у вршењу родитељског права, да их упути на разговор у породично саветовалиште или другу специјализовану установу, као и да покрене судски поступак за лишење родитељског права и за заштиту од насиља у породици.

4.2. Улога органа старатељства у кривичном поступку

Улога органа старатељства у кривичнопроцесном систему заштите оштећених малолетних лица остварује се преко следећих активности:

- подношење кривичне пријаве надлежном јавном тужилаштву;
- сарадња са јавним тужилаштвом у процесу прикупљања података о учињеном кривичном делу, посебно у улози стручњака који пружају стручну помоћ при испитивању оштећеног малолетног лица;
- давање мишљења суду о последицама кривичног дела по малолетно лице (социјално-психолошке експертизе).

Мишљење органа старатељства, као органа *sui generis*, доставља се суду у форми писаног извештаја и требало би да одговори, пре свега, на питања која се односе:

- на психосоцијални статус малолетног лица,
- на последице злостављања или занемаривања;
- односно, да ли је малолетно лице по свом психофизичком развоју и актуелном стању способно да сведочи.

Стручна лица органа старатељства могу се у кривичном поступку појавити и у улози сведока, односно специфичног вештака.

VI. СПЕЦИЈАЛИЗАЦИЈА УЧЕСНИКА У ПОСТУПКУ ЗАШТИТЕ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА ОД ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА

1. Специјализација у грађанском судском поступку

Судије које поступају у овим предметима морају бити лица која су стекла посебна знања из области права детета, а спор се увек суди у већу, па се и мере обезбеђења прописане чл. 302. и 303. тачка 9. Закона о извршном поступку морају донети у већу (чл. 203. ПЗ).

Судије поротници, такође, морају бити лица која имају одговарајуће искуство у раду са малолетницима.

Програм стицања посебних знања из области права детета за судије које суде у поступцима у вези са породичним односима споразумно су прописали министар надлежан за породичну заштиту и министар правде, а обука по овом програму спроводи се на начин који је објашњен у делу другом, тачка 4. овог Посебног протокола.

2. Специјализација у кривичном поступку

Надлежност и састав суда који суди пунолетним учиниоцима кривичних дела на штету малолетних лица одређена је према општим одредбама ЗКП.

За 27 кривичних дела, *тешко убиство* (члан 114. КЗ), *навођење на самоубиство и помагање у самоубиству* (члан 119. КЗ), *тешка телесна повреда* (члан 121. КЗ), *отмица* (члан 134. КЗ), *силовање* (члан 178. КЗ), *обљуба над немоћним лицем* (члан 179. КЗ), *обљуба са дететом* (члан 180. КЗ), *обљуба злоупотребом положаја* (члан 181. КЗ), *недозвољене полне радње* (члан 182. КЗ), *подвођење и омогућавања вршења полног односа* (члан 183. КЗ), *посредовање у вршењу проституције* (члан 184. КЗ), *приказивање порнографског материјала и искоришћавање деце за порнографију* (члан 185. КЗ), *ванбрачна заједница са малолетником* (члан 190. КЗ), *одузимање малолетног лица* (члан 191. КЗ), *промена породичног стања* (члан 192. КЗС), *запуштање и злостављање малолетног лица* (члан 193. КЗ), *насиље у породици* (члан 194. КЗ), *недавање издржавања* (члан 195. КЗ), *родоскрвњење* (члан 197. КЗ), *разбојничка крађа* (члан 205. КЗ), *разбојништво* (члан 206. КЗ), *изнуда* (члан 214. КЗ), *омогућавање уживања опојних дрога* (члан 247. КЗ), *ратни злочини против цивилног становништва* (члан 372. КЗ РС), *трговина људима* (члан 388. КЗ), *трговина децом ради усвојења* (члан 389. КЗ), *заснивање ропског односа и превоза лица у ропском односу* (члан 390. КЗ), прописаних КЗ, ако је оштећени у кривичном поступку малолетно лице, а ради његове посебне заштите, изричито је предвиђено поступање специјализованог (са посебним знањем из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица):

- судије који председава већем;
- јавног тужиоца;
- истражног судије;
- пуномоћника оштећеног (уколико га поставља председник суда) у **случају када се суди пунолетним учиниоцима наведених кривичних дела.**

Специјализовани јавни тужилац може покренути поступак против пунолетних учинилаца других кривичних дела прописаних КЗ, сагласно одредбама трећег дела ЗМ, ако оцени да је то потребно ради посебне заштите личности малолетних лица као оштећених у кривичном поступку.

Професионални судија који председава већем у случају када се суди пунолетним учиниоцима за 27 наведених кривичних дела из члана 150. ст. 1. ЗМ **мора** поседовати посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица.

VII. ПОДАЦИ И ЕВИДЕНЦИЈА

1. Тајност података и искључење јавности у поступку

Сходно члану 206. ПЗ јавност са расправе је искључена у споровима за лишење и вршење родитељског права, заштиту права детета и заштиту од насиља у породици. Искључење јавности не односи се на странке, њихове законске заступнике, пуномоћнике и умешаче. Осим тога, суд може дозволити да главној расправи на којој је јавност искључена присуствују поједина службена лица и научни и јавни радници, ако је то од интереса за њихову службу, односно научну или јавну делатност. На захтев странке расправи могу присуствовати највише два лица која она значи.

Суд је дужан да упозори лица која присуствују расправи на којој је јавност искључена да су дужна да као тајну чувају све оно што су на расправи сазнала и указаће им на последице одавања тајне.

Подаци из судских списа спадају у службену тајну и њу су дужни да чувају сви учесници у поступку којима су ти подаци познати.

Према одредбама ЗКП-а главни претрес је јаван (чл. 291. ст. 1. ЗКП), али веће може, ако је то потребно ради заштите интереса малолетног лица (од отварања па до завршетка главног претреса), по службеној дужности или по предлогу странака (али увек по њиховом саслушању), искључити јавност за цео главни претрес или један његов део (чл. 292. ЗКП).

Решење о искључењу јавности може се побијати само у жалби на пресуду (чл. 294. ст. 2. ЗКП).

Када се суди малолетнику, увек ће се искључити јавност, с тим што веће може дозволити да главном претресу присуствују лица која се баве заштитом и васпитавањем малолетника или сузбијањем преступништва младих (чл. 75. ст. 1. ЗМ).

2. Евиденције

Пресуде у спору о лишењу родитељског права и за заштиту од насиља у породици достављају се органу старатељства према месту пребивалишта обе странке.

Орган старатељства води евиденцију како о лицу према коме су одређене мере заштите, тако и о злостављаном и занемариваном малолетном лицу, на начин и уз документацију коју прописује надлежно министарство

Целисходно би било, мада није прописано, да се (у годишњим интервалима) **обједињено** воде и подаци о малолетним лицима која су у поступку породичноправне и/или кривичноправне заштите од злостављања и занемаривања (разврстани према узрасту, полу, мањинској и етничкој припадности, као и према томе да ли су из домицилне или расељеничке популације, из урбаних или руралних средина), а посебно:

- број забележених случајева злостављања и занемаривања над малолетним лицима, према врстама;
- број забележених случајева злостављања и занемаривања малолетних лица (од укупног броја забележених случајева, изражено у процентима) који су резултирали судским одлукама или неким мерама;
- број малолетних лица жртава сексуалне експлоатације, проституције, порнографије и трговине људима;
- број изречених мера надзора над вршењем родитељског права;
- број родитеља делимично и потпуно лишених родитељског права;
- број спроведених поступака за породичноправну заштиту малолетних лица од насиља у породици;
- број злостављених и занемарених малолетних лица којима је постављен колизијски старатељ, односно привремени заступник.

Прилог 1

НЕКЕ ПРЕПОРУКЕ ЗА ВОЂЕЊЕ РАЗГОВОРА СА МАЛОЛЕТНИМ ЛИЦЕМ

Малолетно лице се мора ослободити страха од суда тако што ће га судија и стручно лице упознати са простором, показати му зграду, компјутере, дати сок или чоколаду, неку пригодну играчку, да би се осетило безбедно.

Судија треба малолетном лицу, на начин који оно може да схвати, да објасни шта ће се у суду догађати, шта се од њега очекује и да обавезно провери да ли је оно то разумело.

Саслушање мора бити прилагођено не само узрасту малолетног лица и његовим личним својствима већ судија мора прилагодити речник његовом узрасту да би га оно правилно разумело, као и боју гласа, тако да га све време благим гласом истовремено смирује и охрабрује да објасни догађај или догађаје који су се десили.

Малолетно лице мора бити упозорено да не мора да одговори на сва питања уколико не жели.

Малолетном лицу се прво постављају општа питања, уз обавезно питање да ли је разумело питање, потом му се постављају питања у вези са конкретним чињеницама.

Пошто судија заврши саслушање, треба да пита малолетно лице да ли оно само жели нешто да каже и да допуни.

Правила о састављању записника о предузимању ових парничних радњи обавезују суд да малолетно лице поучи да пажљиво слуша диктирање записника и да, ако је судија нешто погрешно унео, оно има право да слободно, без страха, тражи да се то исправи.

Судија и стручно лице истовремено треба да обрате пажњу на понашање малолетног лица (израз лица, покрете тела, узнемиреност, да ли показује страх према родитељима или другом члану породице и др.) и да ток саслушања прилагоди сагледаним реакцијама малолетног лица.

Прилог 2

ПРЕПОРУКЕ ЗА ПРОФЕСИОНАЛЦЕ КОЈИ СПРОВОДЕ ПОСТУПАК ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ИЗРЕЧЕНИХ МАЛОЛЕТНИЦИМА, ОДНОСНО ПРОФЕСИОНАЛЦЕ КОЈИ СПРОВОДЕ ПОСТУПАК ИЗВРШЕЊА КАЗНЕ ЗАТВОРА ОСУЂЕНИЦИМА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА НА ШТЕТУ МАЛОЛЕТНИХ ЛИЦА

Одредбе садржане у Посебном протоколу за заштиту малолетних лица од злостављања и занемаривања од значаја су и за сектор извршења кривичних санкција: Управу за извршење заводских санкција, казнено-поправне заводе, окружне затворе и васпитно-поправни дом.

Посебни протокол интегрише све законске норме које се односе на заштиту малолетних лица од злостављања и занемаривања и његова примена у овом сектору је посебно значајна. Он се односи на наглашено рањиве групе малолетних лица - малолетнике на извршењу заводских санкција, малолетна лица чији је родитељ на извршењу кривичне санкције, а посебно малолетна лица чији је родитељ на извршењу затворске казне због породичног насиља или неког кривичног дела на штету малолетног лица. Заштитом ових малолетних лица од злостављања и занемаривања наглашавају се користи кривичних санкција (остварује терцијарна превенција), повећава безбедност, капацитет за реинтеграцију и право на здрав и примерен развој ових малолетних лица.

1. Малолетници и извршење заводских санкција

Положај малолетника који се налазе на извршењу васпитне мере упућивања у васпитно-поправни дом и казне малолетничког затвора, одређен је Правилницима о кућном реду ових установа (Васпитно-поправног дома у Крушевцу и КПЗ-а у Ваљеву), ЗМ и *Законом о извршењу кривичних санкција* (у даљем тексту: ЗИКС). Надзор над доследном применом ових аката и поштовање права малолетника изричито су прописани.

У оквиру реализације ових високо рестриктивних кривичних санкција партиципација малолетника је обезбеђена и огледа се у учешћу у изради појединачног програма поступања, избору приоритета третмана, избору образовних, спортских и културних активности, слободном изражавању мишљења и предузимању дозвољених мера самозаштите (до обраћања надлежном суду притужбом и у поступку судске заштите, јавности или заштитнику грађана).

У складу са ЗМ, током судског поступка успостављена је конкретна и континуирана сарадња са родитељима, старатељима и надлежним центром за социјални рад. Ова сарадња се наставља са свим релевантним службама завода и омогућава брзо реаговање у свим ванредним ситуацијама. Завод, по потреби (сумња да родитељ или члан породице неповољно утиче на малолетника, коришћење погодности у породици у којој је већ било насиља и сл.), у циљу безбедности малолетног васпитаника прибавља мишљење надлежног центра за социјални рад, полицијске управе и ненасилних чланова породице. О свему обавештава надлежни суд.

У овим установама, такође, може доћи до злостављања малолетника. И ова ситуација је нормативно регулисана. Стручна служба има велику обавезу да га превенира, препозна и предузме одговарајуће мере. Обука и стручно усавршавање ових стручњака, у складу са Општим и Посебним протоколом, обезбеђује бољу оспособљеност запослених да заштите малолетнике од злостављања у установама и заводима.

2. Осуђеници за кривична дела на штету малолетних лица

Превентивни програми за заштиту малолетних лица од злостављања и занемаривања у оквиру правосудног система били би непотпуни без јасног усмеравања и на ову групу осуђеника. Примерени програми преваспитања смањили би могућност поновног вршења насиља над малолетним лицима и тиме имали снагу терцијарне превенције. У Општим одредбама ЗИКС-а у чл. 31. наводи се: *Сврха извршења казне затвора је да осуђени током издржавања казне, применом савремених васпитних мера, усвоји друштвено прихватљиве вредности у циљу лакшег укључивања у услове живота након издржавања казне како убудуће не би чинио кривична дела.* Истим законом одређује се и разврставање осуђених лица ради остваривања васпитног програма (чл. 32. ст. 2. ЗИКС), те индивидуални приступ сваком осуђенику ради постизања васпитних циљева (чл. 32. ст. 1. ЗИКС).

Актуелно, у нашим заводима, ова група осуђеника не третира се као посебна група те се не планирају посебни васпитни третмани и предотпусни програми. При отпусту у складу с одредбама ЗИКС-а, као и код осталих осуђеника, обавештава се само надлежни суд и полицијска управа. Орган старатељства се контактира само у случају отпуста психијатријских болесника са мере обавезног лечења и чувања или када је, у складу са чл. 174. ст. 2. ЗИКС-а, по истеку казне затвора лицу потребна помоћ.

У смислу наведеног неопходно је, а у складу са чл. 31. и 32. ЗИКС-а, ове осуђенике у оквиру третмана (не и формално) издвојити - разврстати, сачинити посебне програме преваспитања за њих с акцентом на разусловљавање конкретних понашања која су довела до извршења кривичног дела, информисати их и мотивисати да се укључује у такве програме. Запосленима у овим заводским одељењима потребна је посебна обука. У предотпусне програме увек би требало активније укључити надлежне центре за социјални рад и породицу (која може бити и раније укључена). На тај начин смањује се ризик од рецидива по истеку кривичне санкције, повећавају одбрамбени капацитети породице, а орган старатељства је правовремено укључен и може да оствари добар увид у целокупну ситуацију и по потреби интервенише и смањи ризик од наставак злостављања и занемаривања малолетних лица по истеку санкције.

Овакви програми не угрожавају права осуђеног и оштећеног. Програму се добровољно приступа током трајања затворске казне. Постигнути резултати у програму могу утицати на погодности и трајање казне. Наставак интересовања и правовремене помоћи од стране центра за социјални рад и других служби по истеку кривичне санкције не доживљавају се као кршење права грађана или њихова стигматизација. Оштећени, нарочито малолетна лица, оснажени су системом подршке који је успостављен. У случају неуспелог исхода третмана или одбијања третмана током затворске казне, оштећенима (њиховим заступницима) је јаснија целокупна ситуација и нужна потреба тражења и планирање нових мера заштите.

Имајући наведено у виду истичемо следеће препоруке:

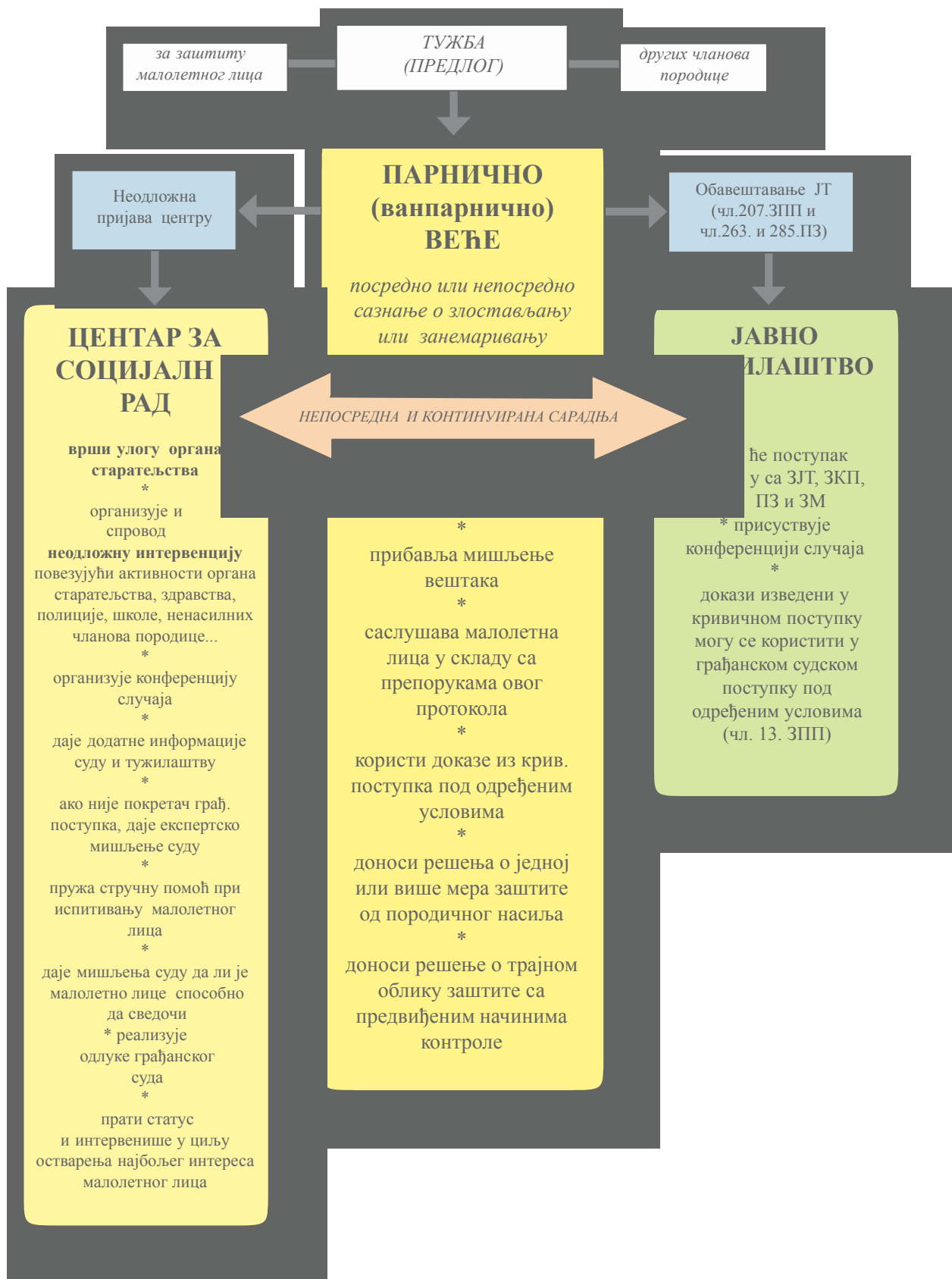
1) Управа

- 1.1.** Управа за извршење заводских санкција, у складу са чл. 12. ст. 4. ЗИКС-а, обезбеђује адекватну и континуирану обуку и стручно усавршавање свих запослених, у складу са препорукама садржаним у Општем и Посебном протоколу.
- 1.2.** Налаже примену Општег и Посебног протокола у свим заводима.
- 1.3.** Управа врши избор предотпусних програма - пројеката рехабилитације и ресоцијализације осуђених за дела на штету малолетних лица како би се остварила сврха заводске санкције из чл. 31. ЗИКС-а.
- 1.4.** У складу са чл. 12. ст. 5. ЗИКС-а врши избор и акредитује компетентне установе и стручњаке за сарадњу и реализацију третмана из препоруке 1.3.

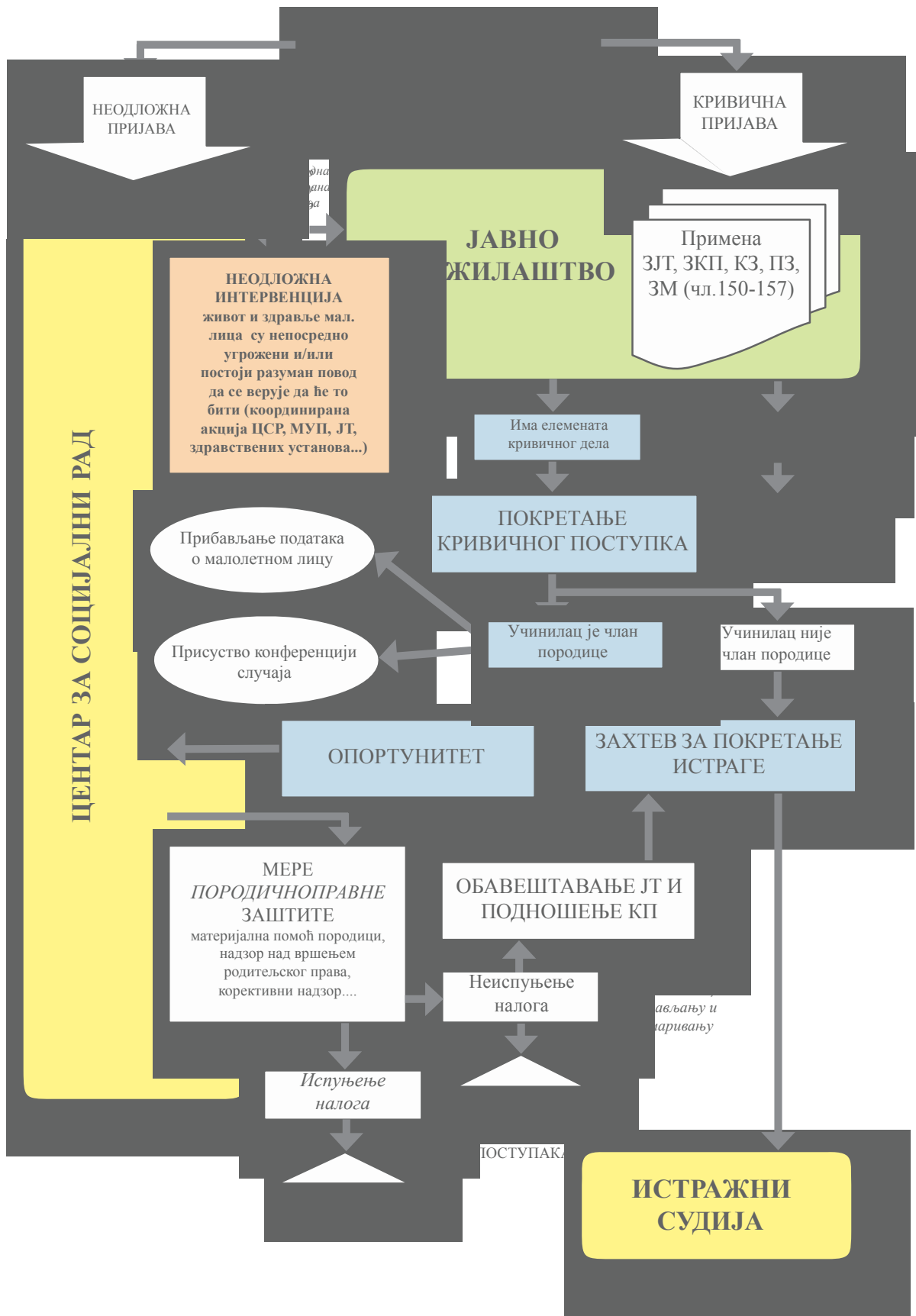
2) Заводи

- 2.1.** Сви запослени у заводима имају грађанску и законску обавезу (чл. 263. ст. 3. ПЗ и чл. 222. и 223. ЗКП) да сумњу или сазнање о злостављању или занемаривању малолетног лица пријаве.
- 2.2.** Управе завода се старају да сви запослени прођу основну обуку о заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања, да запосленима буду доступни Општи и Посебни протокол и да буду упућени у основно поступање у таквим ситуацијама.
- 2.3.** У примени члана 32. ЗИКС-а води се рачуна о разврставању по основу дела учињених на штету малолетних лица, а у складу са Правилником о третману и процени ризика.
- 2.4.** У складу са одредбама ЗИКС-а служба преваспитања је носилац предотпусних програма и програма ресоцијализације лица из претходне препоруке (програма ненасилне комуникације, прилагођених програма породичне терапије итд.).
- 2.5.** Ова служба информисе осуђене о програмима, мотивише их да се добровољно укључују, успоставља сарадњу са члановима породице који желе да сарађују, успоставља сарадњу са надлежним центрима за социјални рад.
- 2.6.** У оквиру ове службе одређују се стручњак или тим стручњака који ће у име завода проћи вишу и специјализовану обуку и оспособити се за реализацију психотерапијског третмана осуђених за кривична дела на штету породице и малолетних лица. Овај стручњак координира унутарзаводску сарадњу и успоставља систем сарадње са изванзаводским институцијама у циљу примене Општег и Посебног протокола.
- 2.7.** Сумњу о злостављању или занемаривању малолетних лица запослени саопштавају овом стручњаку (тиму).
- 2.8.** Уколико тим ову сумњу оцени оправданом, успоставиће сарадњу са надлежним центром за социјални рад и обавестити га о сазнањима до којих се дошло.
- 2.9.** Овај стручњак (тим) завода ће, у оквиру свог мандата, наставити сарадњу са центром за социјални рад и учествовати у планираним активностима до истека затвора осуђеном лицу.
- 2.10.** Сви запослени воде посебну бригу о малолетним лицима која посећују осуђенике.
- 2.11.** Завод о отпусту осуђеног за кривична дела на штету малолетних лица, као и коришћењу права из чл.115. чл. 1. тач. 8), 9), 10) и 11) ЗИКС-а, правовремено обавештава надлежни центар за социјални рад.

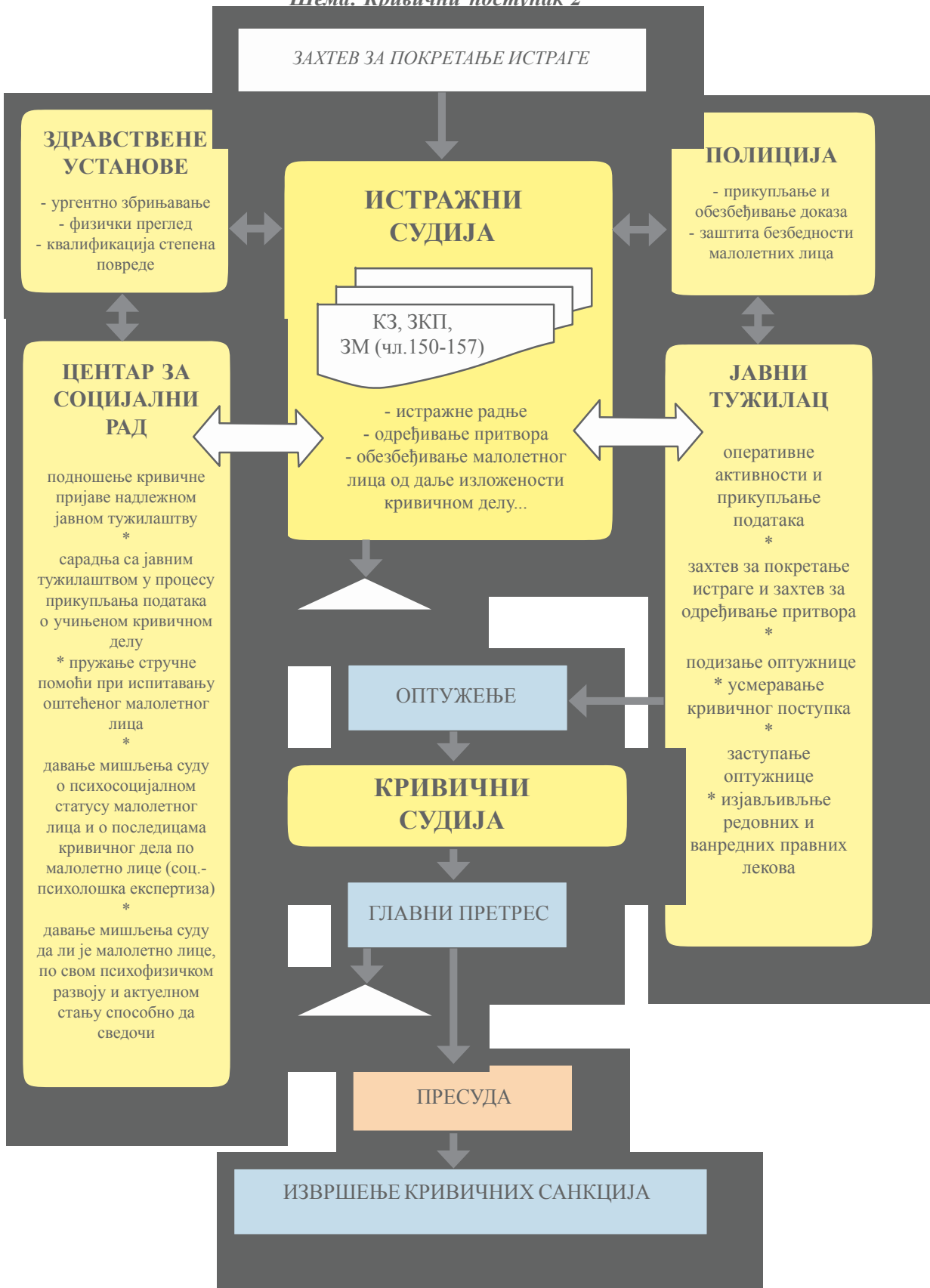
Шема: Грађански судски поступак

Шема: Кривични поступак 1

Шема: Кривични поступак 2

Белешке

Handwriting practice area consisting of 30 horizontal lines.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

347. 9 : [343 . 8 : 343 . 62-053 . 6 (497 . 11) (094 . 77)

ПОСЕБНИ протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања / [радна група за израду посебног протокола Ненад Вујић ... и др .] . - Београд : Министарство правде Републике Србије, 2009 (Београд : Циперо) . - 44 стр. : граф. прикази ; 30 cm

Тираж 5 .000 . - Стр. 3 - 4: [Предговор] / Снежана Маловић.

ISBN 978-86-909501-2-6

1. Вујић, Ненад [аутор]

а) Посебни протокол о поступању правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања
COBISS . SR - ID 168905228

